

مقاله پژوهشی: سناریوهای پیش روی آینده حشدالشعبی در عراق بر اساس ساختار و راهبرد بازیگران

محسن بیوک^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۲۹

چکیده

یکی از الگوهای موفق مدیریت مسائل امنیتی، سازماندهی و طراحی الگوی «امنیت مردم پایه» در مواقع بحرانی است. این الگو برگرفته از نظریه بسیج منابع و توده‌ها برای مقابله با چالش‌های امنیتی است که همگام با پیروزی انقلاب اسلامی ایران شکل گرفت و پس از آزموده شدن در مواجهه با تهدیدات سخت و نرم به‌عنوان یک الگوی مرجع امنیتی کارآمد و مطمئن در جغرافیای محور مقاومت بسط پیدا کرد. «حشد الشعبی» کشور عراق، یکی از شاخه‌های این الگوی امنیتی است که پس از ضعف نیروهای امنیتی عراق برای بیرون راندن و مهار داعش، در این کشور تشکیل شده است. با توجه به جایگاه حشدالشعبی در الگوی شبکه‌ای بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران و اهمیت راهبردی آن به‌عنوان یکی از اضلاع محور مقاومت، آینده‌پژوهی این تشکیلات، ازجمله مسائلی است که نیاز به نگاه ویژه دارد. با درک ضرورت و اهمیت موضوع، این پرسش مطرح می‌شود که؛ چه سناریوهایی را می‌توان برای آینده حشدالشعبی در عراق ترسیم کرد؟ پژوهش پیش‌رو با بهره‌گیری از روش تحلیل ساختار و راهبرد بازیگران و ابزار پرسش‌نامه خبرگانی و تحلیل داده‌ها از طریق نرم‌افزار مکتور در پی دستیابی به سناریوهای آینده حشدالشعبی در عراق است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که؛ بر اساس منافع بازیگران و همگرایی و واگرایی میان آن‌ها می‌توان سناریوی ممکن (ادغام حشدالشعبی در نیروهای مسلح رسمی عراق)، سناریوی محتمل (تضعیف و انحلال حشدالشعبی) و سناریوی مطلوب (تقویت و گسترش حشدالشعبی) را برای این سازمان در عراق متصور بود.

کلیدواژه‌ها: حشدالشعبی، محور مقاومت، سناریونویسی، عراق، منافع بازیگران.

۱. مقدمه

خلاً قدرتی که پس از فروپاشی رژیم بعث، اشغال عراق و فقدان اقتدار مرکزی، ایجاد شد زمینه را برای شکل‌گیری و جولان گروه‌های تروریستی (شامل برخی از نیروهای رژیم سابق و القاعده) فراهم کرد. سرنگونی رژیم سابق، منجر به ناتوانی نیروهای ائتلاف آمریکایی و دولت عراق در کنترل آشوب‌ها شد و این کشور را به تشکیل نیروی دفاعی کمکی جهت کنترل بحران ناگزیر کرد.

پس از یورش گروه‌های تروریستی داعش به عراق و بنا بر اقتضائات حاکم بر این کشور و صدور فرمان مرجعیت، بسیج نیرو و تشکیل یک ساختار دفاعی کمکی را ضروری ساخت. در این شرایط اضطراری، جریان‌های سیاسی شیعه و شاخه‌های نظامی احزاب با جذب نیروی انسانی، به موازات ارتش و پلیس، سازمان جدید نظامی رسمی به نام «حشدالشعبی» را تأسیس کردند.

با وجود آن‌که از بیشتر اقشار و اقوام عراقی در سازمان حشدالشعبی حضور دارند و در مبارزه با داعش و سرکوب آن موفقیت‌های بسیاری به‌دست آورده‌اند؛ اما به علت شرایط خاص سیاست‌ورزی داخلی در کشور عراق و حساسیت‌های بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای؛ در خصوص نقش‌آفرینی حشدالشعبی در آینده معادلات داخلی عراق، پیچیدگی و ابهامات متعددی وجود دارد و آینده سازمان حشدالشعبی به‌عنوان یکی از اضلاع محور مقاومت اسلامی، تحت تأثیر منافع هریک از بازیگران داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی با عدم قطعیت‌هایی روبه‌روست.

از آنجایی‌که تشکیلات حشدالشعبی یک تشکیلات نوپاست و صحنه سیاست در عراق یک معادله پیچیده و چندوجهی است، آینده تشکیلات حشدالشعبی در عراق تحت تأثیر منافع و راهبرد بازیگران متعدد داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی قرار می‌گیرد. بر این اساس رویدادهای داخلی عراق، مسائل مختلف منطقه‌ای و بین‌المللی می‌توانند نقش تعیین‌کننده‌ای در آینده این تشکیلات ایفا کنند.

بنا بر اهمیت نقش‌آفرینی حشدالشعبی در معادلات سیاست داخلی و جریان‌ات شیعی و اهمیت این تشکیلات به‌عنوان یکی از اضلاع آینده محور مقاومت و جایگاه آن در الگوی شبکه بازدارندگی منطقه‌ای ج.ا.ایران و به جهت جلوگیری از وقوع غافلگیری در میان سیاست‌گذاران مسائل راهبردی منطقه‌ای در مواجهه با آینده، پژوهش پیش‌روی با بهره‌گیری از روش تحلیل ساختار و راهبرد بازیگران - که از روش‌های متداول آینده‌پژوهی است - در پی آن است تا بر اساس منافع بازیگران و همگرایی و واگرایی میان آن‌ها سناریوهای آینده حشدالشعبی در عراق را ترسیم نماید.

۲. مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

۲-۱. پیشینه‌شناسی تحقیق

«آزاد» در مقاله پژوهشی تحت عنوان «الگوی تشکیل و تحدید حشدالشعبی در عراق» (۱۳۹۹) که فصلنامه سیاست جهانی چاپ شده است، به بررسی الگوی تحدید و تشکیل حشدالشعبی در عراق پرداخته است. از منظر وی، حشدالشعبی بر اساس ضرورت در عراق شکل گرفت، اما جناح‌بندی‌های مذهبی و سیاسی درون این سازمان، حکومت مرکزی را بر آن داشت تا با کنترل تسلیحات و نظارت بر تحرک زمینی یگان‌ها و از طریق انتظام بخشی و کوچک‌سازی بر تضعیف حشدالشعبی پافشاری کند

«نیاکویی» و «پیرمحمدی» در مقاله‌ای مشترک تحت عنوان «روند بازیگری و کنش عملیاتی حشدالشعبی در عراق» (۱۴۰۰) که در فصلنامه روابط خارجی چاپ شده، به بررسی چگونگی روند حشدالشعبی از زمان تأسیس تاکنون می‌پردازند و چگونگی تبدیل‌شدن این سازمان از یک بازیگر غیردولتی به بازیگر دولتی چندبعدی را تحلیل کرده‌اند.

«گوهری مقدم» و «عرب» مقاله پژوهشی تحت عنوان «جایگاه حشدالشعبی در امنیت ملی عراق و نحوه بازنمایی رسانه‌های سعودی از آن» (۱۳۹۷) در پژوهشنامه رسانه بین‌الملل چاپ کرده‌اند. آن‌ها در این مقاله با بهره‌گیری از نظریه سازه‌انگاری به بررسی نقش حشدالشعبی در امنیت ملی عراق و در ادامه به بازنمایی دشمنی‌های عربستان نسبت به این گروه با استفاده از ابزار رسانه پرداخته‌اند.

در زمینه وجه تمایز این پژوهش با سایر پژوهش‌ها می‌توان گفت؛ این پژوهش برخلاف سایر پژوهش‌ها صرفاً به تبیین و توصیف گفتمانی حشدالشعبی، محدود نشده و با بهره‌گیری از روش تحلیل ساختاری - که یکی از روش‌های کمی آینده‌پژوهی محسوب می‌شود- و نظرات خبرگانی از طریق نرم‌افزار مکتور به تشریح سناریوهای پیش‌روی حشدالشعبی پرداخته است.

۲-۲. مبانی نظری

در ژوئن ۲۰۱۴ م. گروه‌های نوظهور سلفی-تکفیری در ساختار داعش با توجه به ضعف نیروهای نظامی و امنیتی عراق توانستند بر موصل و بخش‌های بزرگی از استان الانبار عراق مسلط شوند. در فاصله روز دهم تا یازدهم ژوئن ۲۰۱۴ م، عملاً ساختار و سازمان رزم بخش زیادی از ارتش و نیروهای پلیس فدرال عراق فروپاشید که معادل یک‌چهارم استعداد کل نیروهای امنیتی این کشور

بود. ناتوانی نیروهای امنیتی رسمی عراق برای مهار داعش که در حال فشار به کمر بند امنیتی بغداد بود و به خطر افتادن اماکن و بقای متبرکه و فتوای مرجعیت شیعی این کشور، دولت عراق را به سمت سازماندهی رسمی نیروهای کمکی سوق داد. بر همین اساس هیئت دولت به ریاست «نوری مالکی» در جلسه روز دهم ژوئن ۲۰۱۴م با صدور قرار شماره ۳۰۱ به نخست‌وزیر یا هر شخص دیگری که از سوی حکومت تعیین می‌شود، اختیار داد که نیروهای داوطلب برای تأمین امنیت را سازماندهی و سلاح و ادوات موردنیاز آنان را تأمین کند. درعین حال اختیار تخصیص حقوق و دستمزد به نیروهای داوطلب را نیز تفویض نمود (آزاد، ۱۳۹۹: ۸).

دو روز بعد از صدور فتوای جهاد توسط نماینده آیت‌الله سیستانی در خطبه‌های نماز جمعه شهر کربلا، مشاور امنیت ملی عراق، از تشکیل «مدیریت حشدالشعبی» - که وظیفه آن سازماندهی تعداد انبوه نیروهای داوطلب جهاد بود- خبر داد که ذیل اختیارات نخست‌وزیر فعالیت خواهد کرد (آزاد، ۱۳۹۴: ۹۴). در مارس ۲۰۱۵م سازمان حشدالشعبی اهداف پنج‌گانه زیر را به‌عنوان اهداف کلان خود مطرح کردند:

- ❖ آزادی مردم عراق از تروریسم،
 - ❖ حفاظت از اماکن و بقاع متبرکه،
 - ❖ نبرد با داعش و بیرون راندن آنان از خاک عراق،
 - ❖ حفاظت از کشور و کمک به عراقی‌هایی که توان جهاد ندارند.
- حشدالشعبی، در جریان عملیات‌های «جرف الصخر»، «آمرلی»، «فلوجه»، «بیجی»، «صلوعیه»، «بلد»، در استان‌های دیاله، تکریت و دیگر مناطق- به‌ویژه در دو استان صلاح‌الدین و الانبار- و آزادسازی موصل و عملیات «حفظ وحدت سرزمینی عراق» در پاییز ۲۰۱۷م در کرکوک و حومه آن، نقش مهمی در برقراری امنیت برای جامعه و دولت عراق ایفا کرده است (ستوده و بدرآبادی، ۱۳۹۸: ۲۲).

۱-۲-۲. حشدالشعبی و الگوی «امنیت مردم پایه»

مفهوم «امنیت مردم پایه» تأمین و حفظ امنیت توسط خود مردم است؛ در این الگو از امنیت، ارتباط مداوم بین حاکمیت و ملت به‌عنوان ارتباطی زنده در جهت بقای هویت ملی و دینی در دستور کار نظام سیاسی قرار می‌گیرد. از آنجایی که در این نگرش صرفاً نهادهای امنیتی رسمی موجود در نظام سیاسی عهده‌دار برقراری امنیت نیستند و تأمین امنیت به خود مردم واگذار شده است، این مشارکت

مردم در تأمین امنیت به اشکال مختلفی در زمان صلح و جنگ پدیدار می‌شود. این الگو دارای ویژگی‌های منحصربه‌فردی است:

(۱) جامعیت

با توجه به آن‌که هسته اصلی الگوی امنیت مردم پایه را «مردم» تشکیل می‌دهند و توده‌های مردم اصناف، طیف‌ها و نگرش‌های مختلفی را دربرمی‌گیرد، می‌توان اولین ویژگی این الگو را «جامع بودن» آن دانست.

(۲) تجربه‌ناپذیری

«تجربه‌ناپذیری» دومین مشخصه این الگو است؛ زیرا امنیت مردم پایه، شامل یک رویکرد کلی است که نمی‌توان بخشی از آن را نادیده گرفت. همچنین این الگو صرفاً متعلق به یک قشر یا طایفه خاص نیست؛ بلکه دربرگیرنده تأمین امنیت برای تمامی مردمانی است که فارغ از تفاوت‌های دین و نژاد و مذهب در یک واحد جغرافیایی خاص زیست می‌کنند. برای مثال، گروه حشدالشعبی عراق یکی از گروه‌های حاصل از نگرش و الگوی امنیت مردم پایه است که صرفاً به تأمین امنیت یک بخش یا یک طایفه و مذهب خاص نپرداخته، بلکه خود را موظف به تأمین امنیت در کل کشور می‌داند (شعیب، ۱۴۰۰: ۱۶).

(۳) ذاتی بودن

سومین مشخصه این الگو «ذاتی بودن» آن است. به‌گونه‌ای نیست که شاخه آن در یک کشور و ریشه آن در کشور دیگر باشد؛ بلکه از متن و دل خود آن کشور شکل می‌گیرد؛ و چون یک الگوی بومی است می‌تواند در برابر تهدیدات محیط درونی و بیرونی ایستادگی کند.

(۴) عدالت‌محور بودن

چهارمین ویژگی این الگو «عدالت‌محور بودن» است. امنیت مردم پایه، امنیتی است که می‌تواند در نهایت در دل خود، یک گوهر انسانی به نام عدالت را پرورش دهد و در حوزه‌های دیگر نیز گسترش پیدا کند.

(۵) حفظ کرامت انسانی

پنجمین ویژگی این الگو «حفظ کرامت انسانی» است. امنیت مردم پایه بر اساس تعالی بخشیدن به شخصیت انسان و کرامت او شکل می‌گیرد؛ بنابراین می‌تواند استعداد‌های نهفته را پرورش دهد و نورش را در منطقه‌ای گسترده برافروزد. این همان کاری است که گروه‌های مختلف امنیت‌ساز مردمی امروز در منطقه انجام می‌دهند (افشون، ۱۳۹۷: ۱۳).

۲-۲-۲. آینده‌پژوهی و سناریونویسی

بنا به نظر «وندل بل»، آینده‌پژوهی به دنبال مطالعه نظام‌مند، کشف، ابداع، ارائه، آزمون و ارزیابی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب است. آینده‌پژوهی انتخاب‌های مختلفی را راجع به آینده فراروی افراد و سازمان‌ها قرار می‌دهد و در انتخاب و پی‌ریزی مطلوب‌ترین آینده به آن‌ها کمک می‌کند (بل، ۲۰۰۳: ۷۳). سهیل عنایت‌الله، آینده‌پژوهی را مطالعه نظام‌مند آینده‌های ممکن، محتمل و مرجح و دیدگاه‌ها، جهان‌بینی‌ها و اسطوره‌های بنیادین هر ملت معرفی می‌کند (عنایت‌الله، ۲۰۰۷: ۱).

شاهبیت و کانون روش‌های آینده‌پژوهی، سناریونویسی است. سناریوسازی یا سناریوپردازی، یکی از شیوه‌های متداول و روش‌های پایه‌ای آینده‌پژوهی است که از اطلاعات مربوط به احتمالات و روندهای متنوع، تصاویر باورپذیر و به لحاظ درونی سازگار از آینده ایجاد می‌کند. وندل بل بر این باور است که تمامی روش‌های آینده‌پژوهی مقدمه‌ی سناریونویسی هستند و می‌توانند به خلق سناریو منجر شوند (بل، ۲۰۰۳: ۳۱۷).

رویکردهای متعددی برای سناریونویسی ذکر شده است؛ از جمله روش‌های طبقه‌بندی آن‌ها طبقه‌بندی «ران بردفیلد»^۱ از اساتید دانشگاه استرادکلید^۲ در شهر گلاسکو اسکاتلند است که هفت رویکرد جامع را برای سناریونویسی دسته‌بندی کرده است. روش سناریونویسی بر پایه تحلیل ساختار و منافع بازیگران یکی از این رویکردهاست.

۳. روش‌شناسی تحقیق

یکی از روش‌های آینده‌پژوهی برای درک همگرایی و واگرایی میان بازیگران، روش «تحلیل ساختاری و راهبرد بازیگران» است. این روش در دسته روش‌های کمی آینده‌پژوهی قرار دارد و تحلیل آماری آن از طریق نرم‌افزار مکتور انجام می‌شود. روش تحلیل ساختاری و راهبرد بازیگران از شش گام اصلی و عملیاتی تشکیل شده است که عبارت‌اند از:

۱. شناسایی بازیگران مؤثر در محیط در ارتباط با مسئله،
۲. شناسایی متغیرهای کلیدی (تعیین اهداف)،
۳. تشکیل ماتریس بازیگران-بازیگران،
۴. تشکیل ماتریس بازیگران-اهداف (بر اساس سه شاخص توان، نفوذ و اصرار برای تغییر)،
۵. ورود داده‌ها به ماتریس،

۶. پردازش و گرفتن خروجی از مدل (گلن و گوردن، ۱۳۹۴: ۳۵۳).

در این پژوهش در مرحله اول از خبرگان به تعداد ۱۰ نفر خواسته شد تا بازیگران کلیدی تأثیرگذار بر حشدالشعبی را شناسایی کنند. (خبرگان شرکت‌کننده در پژوهش به دو دسته تقسیم شده‌اند: دسته اول؛ تعداد ۵ نفر از خبرگان دانشگاهی صاحب مقاله و اثر علمی در خصوص مسائل عراق هستند. دسته دوم؛ تعداد ۵ نفر از کارشناسان و خبرگان اجرایی که در حوزه مسائل عراق مسئولیت‌هایی برعهده داشتند).

در مرحله بعد از آنان خواسته شد اهداف بازیگران را مشخص کنند. بعد از پالایش بازیگران و مشخص شدن اهداف، در دور دوم دلفی در قالب یک جدول و ماتریس از آن‌ها خواسته شد تا در پاسخ به پرسش‌نامه، ارتباط بازیگر با بازیگر، میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بازیگران فعال در خصوص حشدالشعبی در قالب اعداد ۱ تا ۴ را مشخص کنند. عدد صفر نشان‌دهنده عدم تأثیرگذاری، عدد یک بیانگر پایین‌ترین سطح تأثیرگذاری، عدد ۲ تأثیرگذاری متوسط، عدد ۳ تأثیرگذاری نسبتاً بالا و عدد ۴ بسیار تأثیرگذار و دارای ارزش حیاتی خواهند بود.

در پرسش‌نامه دوم نیز از خبرگان خواسته شد تا به ارزیابی بازیگران نسبت به اهدافی که مشخص شده بود با اختصاص نمراتی از ۴- تا ۴+ بپردازند. اختصاص نمره ۴- یعنی بازیگر با اهداف تعیین‌شده مخالفت شدید خواهد داشت و برای حاصل نشدن هدف دست به مقابله خواهد زد و نسبت به آن حساسیت بالایی دارد. عدد ۳- یعنی بازیگر با مسئله مخالفت آشکار دارد. عدد ۲- تا حدودی مخالف و عدد ۱- به منزله مخالف اما بی‌تفاوت است. عدد صفر، بیانگر خنثی بودن نظر بازیگر است. عدد ۱، موافق اما دارای اولویت کم، عدد ۲ بیانگر اولویت متوسط، عدد ۳ اولویت بالا و عدد ۴ یعنی دارای اولویت حیاتی است. پس از جمع‌آوری نظرات خبرگان و تجمیع میانگین آن‌ها، داده‌ها از طریق نرم‌افزار مکتور- که کاربرد آن تحلیل ساختار و راهبرد بازیگران در آینده‌پژوهی است- مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت.

۴. یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل داده‌ها

۴-۱. یافته‌های تحقیق

۴-۱-۱. شناسایی و تشریح نقش بازیگران

با توجه به این‌که اولین گام در اجرای این روش، شناسایی بازیگران است. پس از شناسایی بازیگران تأثیرگذار بر نقش‌آفرینی آینده حشدالشعبی در عراق - از دیدگاه خبرگان و متخصصان شرکت‌کننده در پژوهش - سعی شده تا به صورت مختصر، نقش‌آفرینی هریک از این بازیگران نیز تشریح شود.

گرچه تعداد بیشتری از بازیگران از نظر خبرگان در مرحله اول شناسایی شده بودند اما در دور دوم با احتساب دو مقوله اهمیت و اجماع خبرگانی، تعداد ۱۴ بازیگر از بازیگران تأثیرگذار بر آینده حشدالشعبی باقی ماندند که بر اساس سه فاکتور بازیگران داخلی محیط عراق، بازیگران منطقه‌ای و بازیگران بین‌المللی به شرح زیر هستند:

۱. گروه‌های تشکیل دهنده حشدالشعبی؛
۲. مرجعیت شیعی عراق؛
۳. گروه‌های رقیب (جریان صدر)؛
۴. گروه‌های مخالف (کردها و سنی‌ها)؛
۵. دولت مرکزی عراق؛
۶. عربستان سعودی؛
۷. جمهوری اسلامی ایران؛
۸. ترکیه؛
۹. رژیم صهیونیستی؛
۱۰. کشورهای عرب منطقه؛
۱۱. آمریکا؛
۱۲. روسیه؛
۱۳. اتحادیه اروپا؛
۱۴. گروه‌های محور مقاومت.

۱-۱-۴. گروه‌های تشکیل دهنده حشدالشعبی

طبق آمارهای موجود، حشدالشعبی در ۵۰ گروه مختلف از ۱۳۰ تا ۱۵۰ هزار نیروی نظامی برخوردار است. به‌رغم آن‌که شیعیان، بدنه و ساختار اصلی این گروه را تشکیل می‌دهند؛ اما سایر گروه‌های قومی و مذهبی از جمله اکراد، ترکمن‌ها، اهل تسنن، مسیحیان و ایزدی‌ها نیز کمابیش در آن حضور دارند (نیاکویی و پیرمحمدی، ۱۴۰۰: ۱۱).

گروه‌های تشکیل دهنده حشدالشعبی در سه لایه قابل تقسیم‌بندی هستند؛

❖ لایه اول، گروه‌های مرجع حشدالشعبی است که می‌توان از دو جهت آن‌ها را به‌عنوان گروه‌های مرجع دانست: نخست، ابتکار عمل در جبهه جنگ؛ دوم، داشتن سازمان نظامی

پیش از تشکیل حشدالشعبی. از گروه‌های لایه اول می‌توان به سازمان «بدر»، گردان‌های «امام علی(ع)»، گردان‌های «سیدالشهدا» و «جند الامام» اشاره کرد.

❖ لایه دوم، حلقه پیرامونی است. این لایه پیروی از ولایت‌فقیه را ترویج می‌کند و از نظر استعداد نظامی در جایگاهی بعد از گروه‌های مرجع قرار می‌گیرند؛ اما در خط‌مشی عقیدتی، کاملاً با گروه‌های مرجع و رأس هرم فرماندهی هم‌ساز هستند. از گروه‌های لایه دوم می‌توان به «سرایا الخراسانی»، «الوعد الصادق»، «جیش المختار» و «رسالیون» اشاره داشت.

❖ لایه سوم حشدالشعبی، گروه‌های وابسته به جریان‌های سیاسی عراق هستند. نیروهای «شباب الرسالی»، گردان‌های «غضب»، گردان‌های «امام حسین(ع)»، «سرایا السلام»، «ترکمن‌ها» و «سنی‌ها» از گروه‌های تشکیل‌دهنده لایه سوم می‌باشند (آزاد، ۱۳۹۵: ۵۰).

در این میان چند نکته اصلی حائز اهمیت است.

نکته اول: تشکیلات حشدالشعبی در عراق یک تشکیلات همگن و یکدست نیست و با توجه به کثرت گروه‌های تشکیل‌دهنده حشدالشعبی طبیعتاً هریک از آن‌ها دیدگاه‌ها و نظرات خاصی دارند و ممکن است در مسائل مختلف داخلی و خارجی نظرات متفاوتی داشته باشند.

نکته دوم: با وجود تلاش‌هایی که «حیدر العبادی» و «عادل عبدالمهدی» نخست‌وزیران سابق و اسبق عراق جهت سازماندهی قانونی و تعریف سازوکارهایی برای فعالیت حشدالشعبی بعد از حدود شش سال مبارزه با داعش (۲۰۲۰-۲۰۱۴) داشتند اما هیچ‌یک از این تلاش‌ها و فرمان‌ها در خصوص سازماندهی حشدالشعبی جنبه اجرایی پیدا نکرد و این سازمان با میل خود یا علی‌رغم آن برای سازماندهی، نتوانسته است جایگاه قانونی مستحکمی در عراق برای فعالیت تعریف نماید.

نکته سوم: اختلاف‌نظر در میان گروه‌ها و شخصیت‌های شیعی عراقی در خصوص وضعیت فعلی و آینده حشدالشعبی در عراق است. مواضع شخصیت‌هایی مانند «مقتدی صدر» و «عمار حکیم» در خصوص تحویل سلاح توسط شبه‌نظامیان بعد از رفع خطر داعش در عراق طی دو سال اخیر قابل تأمل است.

درعین‌حال، تلاش‌های سازماندهی‌شده و بی‌وقفه‌ای از سوی بازیگران خارجی مخالف حشدالشعبی برای تأثیرگذاری بر دیدگاه‌های شخصیت‌های برجسته عراقی در خصوص علنی کردن این مخالفت‌ها جریان داشته است که تا حدود بسیاری نتیجه‌بخش بوده است.

نکته چهارم: نشانه‌ها و سیگنال‌هایی مبنی بر انشعاب در داخل سازمان حشدالشعبی است که نمونه‌هایی از آن بعد از شهادت ابومهدی المهندس و بر سر معرفی گزینه جانشینی آن (ابوفدک المحمداوی) روی داد و چهار تیپ از تیپ‌های حشدالشعبی تحت عنوان جدید «حشد عتبات» وابسته به مرجعیت نجف از نظر اداری و عملیاتی به دفتر نخست‌وزیری عراق منتقل شدند. ممکن است در آینده نیز در سایه اختلافات درونی حشدالشعبی در خصوص نحوه تداوم فعالیت این سازمان، این انشعابات تشدید گردد.

۲-۱-۱-۴. مرجعیت شیعی عراق

مرجعیت شیعه در عراق از ابتدای بحران یعنی ۲۰۰۳م. همواره نقش تعیین‌کننده مثبت و سازنده‌ای در تحولات عراق ایفا کرده؛ تشکیل حشدالشعبی یکی از نتایج همین درک راهبردی و اقدام به‌موقع مرجعیت شیعه برای حفظ تمامیت عراق بوده است.

برخلاف تصویری که در خصوص مرجع عالی‌قدر شیعیان در عراق و شائبه عدم دخالت آیت‌الله سیستانی در سیاست در بعضی از رسانه‌ها شکل گرفت؛ اما بررسی نقش‌آفرینی ایشان در تحولات عراق بعد از سقوط بغداد بیانگر دیدگاه‌های سیاسی ایشان است؛ نمونه‌های زیر را می‌توان نام برد:

- ❖ میانجی‌گری در میان اشغالگران آمریکایی با جریان صدر در ۲۰۰۴م.
- ❖ دعوت مداوم ایشان از مردم عراق برای مشارکت در انتخابات پارلمانی،
- ❖ اعلام فتوای جهاد در مقابل گروه‌های سلفی-تکفیری،
- ❖ حمایت ایشان از حشدالشعبی در طی شش سال اخیر.

صدور فتوای جهاد کفایی آیت‌الله سیستانی علاوه بر بازگرداندن عظمت به حوزه نجف اشرف و منزلت بخشیدن به جایگاه علمای شیعی در نقش‌آفرینی در بحران‌های سیاسی، سبب‌ساز وحدت مسلمانان و جامعه عراق در برابر خطر گسترش‌یافته تروریسم تکفیری شد و بار دیگر همانند نقش‌آفرینی مرجعیت در سال‌های دهه ۱۹۲۰م. در زمان مقابله با استعمار نشان داد که جدایی دین از سیاست امری امکان‌ناپذیر است (عدنان عزیز، ۲۰۱۶: ۶۸).

از سوی دیگر حشدالشعبی که مولود تدابیر مرجعیت شیعی عراق است و در اصول و مبانی فکری خود را ملزم به حفظ حریم و جایگاه مرجعیت شیعی می‌داند و به تعبیری مشروعیت خود را از مرجعیت و فقاقت کسب می‌کند، تأمین نظر مرجعیت شیعی را از اصول و ملزومات ادامه حیات خود می‌داند. مرجعیت نیز با دوراندیشی و اتکای به قاعده مصلحت، همواره دیدگاهی عقلانی در برخورد با این‌گونه از مسائل داشته است.

۳-۱-۱-۴. گروه‌های رقیب (جریان صدر)

اختلافات جریان صدر با حشدالشعبی را می‌توان در دو طیف دسته‌بندی کرد.

❖ طیف اول

نحوه سیاست‌ورزی شخص مقتدی صدر است که خود به چهار دلیل تقسیم می‌شود:

دلیل اول؛ ویژگی‌های شخصی رهبر این جریان همانند اقتدارگرایی مقتدی صدر که با سعه‌صدرناپذیری و جنجال‌آفرینی ایشان در عالم سیاست همراه است که سعی دارد هرگونه مسئله سیاسی، اقتصادی، نظامی و فرهنگی خارج از منش خود را نه با بهره‌گیری از شیوه‌های دموکراتیک، بلکه با تشدید چالش‌های نظامی و شورش‌های ممتد پاسخ دهد.

دلیل دوم؛ اختلافات جریان صدر با دیگر جریانات شیعی عراقی، تغییر رویکرد شخص مقتدی صدر در مواجهه با وهابیسیم سعودی و گسترش مناسبات این سال‌های ایشان با عربستان و شخص بن سلمان ولیعهد این کشور برخلاف سیاست‌های گذشته وی است.

دلیل سوم؛ همگرایی شخص مقتدی صدر با اهل سنت عراق و تلاش وی در راستای جلب حمایت‌های همه‌جانبه‌ی اهل سنت بصره در جهت بهره‌گیری از سبب رأی آن‌ها در انتخابات مجلس است.

دلیل چهارم؛ ناسیونالیسم افراطی شخص مقتدی صدر است که سعی دارد خود را بیش از دیگران در عراق ملی‌گرا جلوه دهد (عالیشاهی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۰۵).

❖ طیف دوم

اختلافات جریان صدر منحصرأً به اختلافات شخص مقتدی صدر با سازمان حشدالشعبی در عراق برمی‌گردد. ازجمله این دلایل می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

دلیل اول؛ شکاف‌های ایدئولوژیکی عمیق صدر با حشدالشعبی در مسئله ولایت‌پذیری و نگاه مقطعی ایشان به فعالیت‌های حشدالشعبی. مقتدی صدر با تفاخر به جایگاه خاندان صدر در عراق و اینکه مراجع عالی شیعیان در این کشور در چند دهه گذشته اصالت ایرانی داشته‌اند (همانند آیت‌الله خوبی و آیت‌الله سیستانی) خود را محق‌تر از دیگران در کسب این عنوان می‌داند و نوع ولایت‌پذیری جریان حشدالشعبی که بر اساس فراملیت‌گرایی اسلامی است را نمی‌پسندد. از سوی دیگر پس از افول داعش در عراق، مقتدی صدر، با استدلال بر خورده‌ی کشور عراق از مرکزیت و نفی وجود دو ارتش در کشور، بر این مسئله تأکید دارد که؛ گروه‌های مقاومت اسلامی وابسته به

سازمان حشدالشعبی باید سلاح خود را به‌طور انحصاری در اختیار دولت مرکزی عراق قرار دهند (بغداد، ۲۰۱۸: ۱).

دلیل دوم: نوع نگاه منتقدانه جریان صدر به مسئله نفوذ هم‌پیمان شیعه حشدالشعبی (ج.ا.ایران) در مسائل عراق است؛ چراکه موفقیت‌های حشدالشعبی در عراق در مبارزه با تروریسم تکفیری و کسب محبوبیت این جریان در میان اقوام و قبایل عراقی همواره با حمایت‌های نظامی، اقتصادی و معنوی وسیع ج.ا.ایران تحقق یافته است.

مسائل دیگری همانند تأکید بر ماهیت صرفاً نظامی حشدالشعبی و پرهیز از مداخلات سیاسی آن (سیف‌الدین^۲، ۲۰۱۸: ۴) و نفی تشکیل یک حکومت نظامی اقتدارگرا که از نظر صدر تهدیدی برای توسعه و وحدت عراق به‌شمار می‌رود، از مسائل اختلاف‌زای بین آن‌هاست.

۴-۱-۱-۴. گروه‌های رقیب گروه‌های مخالف (کردها و سنی‌ها)

با اینکه حشدالشعبی، هم در اساسنامه تشکیل این سازمان، هم در موضع‌گیری‌های رهبران و هم در بطن تحولات عملیاتی عراق، خود را ملزم به دفاع از منافع تمامی شهروندان عراقی می‌داند؛ اما گروه‌های سنی و کردها در عراق کنونی دچار نوعی احساس نگرانی در برابر حشدالشعبی هستند. این جریان‌ها بعد از تشکیل حشدالشعبی و عملکرد مناسب آن در برابر داعش، نسبت به وجود و توسعه آن احساس خطر جدی می‌کنند. گروه‌های سنی در جریان مقابله با داعش در مناطق سنی نشین به مانع‌تراشی برای مبارزه حشد با آن‌ها می‌پرداختند و از آغاز عملیات پاکسازی مناطق از دست داعش، همواره این اتهام را مطرح می‌کردند که حشدالشعبی یک گروه شبه‌نظامی شیعه است که اهل تسنن را هدف قرار داده و سعی دارد تا ترکیب جمعیتی مناطق مختلف عراق را به نفع شیعیان تغییر دهد. اهل سنت عراق تحت تأثیر این تبلیغات منفی، با ورود حشدالشعبی به استان‌های سنی‌نشین برای پاکسازی داعش به مخالفت پرداختند و آن را موجب برهم خوردن قدرت در استان‌های سنی نشین بعد از پاکسازی داعش می‌دانستند. کردها نیز کم‌وبیش رویکرد سلبی نسبت به حشدالشعبی داشته و از آن تحت عنوان نیروی برهم‌زننده‌ی موازنه‌ی قدرت در عراق یاد می‌کنند.

کردها با توجه به سیطره آن‌ها بر منابع نفتی کرکوک به علت فقدان قدرت دولت مرکزی عراق در طی دو دهه گذشته، حضور و فعالیت حشدالشعبی را به‌ویژه در مناطقی که بر سر آن با دولت مرکزی اختلاف نظر دارند، مانعی برای دستیابی به اهداف خود در آینده می‌دانند (آزاد، ۱۳۹۵: ۱۲۵).

۵-۱-۱-۴. دولت مرکزی عراق

با وجود آن‌که سازمان حشدالشعبی در وضعیت آشفته و اضطرابی سیاست در عراق شکل گرفت و حکومت مرکزی را پس از گسترش داعش، از سقوط نجات داد؛ اما دولت مرکزی این کشور در دوره‌های مختلف به دنبال ادغام و کنترل این سازمان از طرق گوناگون بوده است. حیدرآبادی، نخست‌وزیر اسبق این کشور سعی داشت تا به‌موجب فرمان اجرایی شماره ۹۱ در فوریه ۲۰۱۶م، حشدالشعبی را به‌صورت یک تشکیلات نظامی مستقل و نهادی مشروع و قانونی در چارچوب شورای ملی عراق درآورد و کمیسیون حشدالشعبی را تحت نظر مستقیم نخست‌وزیر قرار دهد. در سال ۲۰۱۹م نیز عادل عبدالمهدی فرمان ده ماده‌ای را برای سازماندهی حشدالشعبی صادر کرد؛ به‌موجب این فرمان، حشدالشعبی در نیروهای مسلح عراق ادغام می‌شد (پیرمحمدی و نیاکویی، ۱۴۰۰: ۲۰). با وجود آشفتگی ساختاری و حقوقی تشکیلات حشدالشعبی، تاکنون هیچ‌یک از فرمان‌های صادرشده جنبه اجرایی به خود نگرفته؛ سازمان حشدالشعبی نیز به ادامه این وضعیت تا تعیین تکلیف شدن صحنه آینده سیاسی عراق بی‌تمایل نیست.

نقش‌آفرینی دوگانه حشدالشعبی، دولتی (به‌واسطه دریافت حقوق کارکنان آن از دولت عراق) و غیردولتی بودن آن (به علت عدم پاسخگویی به دولت مرکزی و عدم هماهنگ‌سازی فعالیت‌های خود با دولت) سبب شده تا این سازمان هم در توسعه عملیاتی خود و هم در ساختار سیاسی کشور، توان چانه‌زنی قابل‌توجهی به‌دست آورد. هرچند تداوم این وضعیت با مخاطرات بسیاری برای این تشکیلات همراه است. با این‌وجود مهار حشدالشعبی و محدودسازی آن به چارچوب‌های قانونی به یکی از چالش‌های دولت عراق فعلی و دولت‌های آتی تبدیل شده است.

۶-۱-۱-۴. عربستان سعودی

اصلی‌ترین و بارزترین سیاست رسانه‌ای شده عربستان سعودی در قبال حشدالشعبی، تأکید بر فرقه‌گرایی این سازمان است. این کشور سعی دارد تا با تأکید بر این‌که اعضای تشکیل‌دهنده حشدالشعبی شیعیان هستند، آن را به‌عنوان تهدیدی برای موجودیت اهل سنت در عراق و مانعی برای برقراری ثبات اجتماعی و سیاسی در این کشور معرفی کنند. یکی دیگر از ادعاهای رسانه‌های تحت نظارت عربستان سعودی در خصوص حشدالشعبی این است که؛ علت مبارزه این سازمان با داعش، به‌دست آوردن قدرت سیاسی در حکومت است تا بتواند در تصمیم‌گیری‌های دولت عراق تأثیرگذار باشد و علاوه‌بر رقابت با نیروهای نظامی و امنیتی رقیب در عراق، زمینه نفوذ ج.ا.ایران در تصمیم‌سازی‌های این کشور را فراهم کند (گوهری مقدم و عرب، ۱۳۹۷: ۱۲).

۷-۱-۱-۴. جمهوری اسلامی ایران

به واسطه ایدئولوژی دینی مشترک، ج.ا.ایران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در شکل‌گیری و سازماندهی بعضی از جنبش‌ها ارتباط و تأثیرگذاری مستقیمی داشته؛ از جمله آن‌ها می‌توان به حزب‌الله لبنان و حشدالشعبی عراق، اشاره کرد. تأسیس و سازماندهی تشکیلات حشدالشعبی پس از صدور فرمان مرجعیت در خصوص جهاد با تروریسم سلفی-تکفیری داعش در عراق در ۲۳ خرداد ۱۳۹۳ و پس از درخواست رسمی دولت عراق از ج.ا.ایران و فعالیت‌های مستشاری ایران، کاملاً واضح و برجسته است و حتی بخش اعظم گروه‌های تشکیل‌دهنده حشدالشعبی عراق (همانند گروه سپاه بدر) در دوران رژیم بعث در ج.ا.ایران سکونت داشتند. ایران و حشدالشعبی از لحاظ ایدئولوژیک و منافع استراتژیک بلندمدت، مانند حفاظت از اسلام شیعی، اماکن مقدس شیعه و مسلمانان، دفاع از ملت عراق، فارغ از قومیت و نژاد و مقاومت در برابر نفوذ ایالات متحده در منطقه اشتراکاتی دارند (احمدی، ۱۳۹۷).

از سوی دیگر با توجه به تأثیرگذاری ثبات و امنیت عراق بر ج.ا.ایران، حشدالشعبی می‌تواند ابزاری برای تأمین این هدف باشد. همچنین پس از غلبه بر گروه‌های سلفی-تکفیری و نهادینه‌سازی این تشکیلات علاوه بر تأمین ثبات داخلی در عراق، در راستای امنیت افزایشی ج.ا.ایران مفید واقع شود.

۸-۱-۱-۴. ترکیه

ترکیه و عراق همواره دارای منازعات و مناقشاتی با یکدیگر هستند. نقطه آغازین اختلاف و گسترش کانون منازعات در روابط آنکارا و بغداد را باید در ادعاهای ارضی ترکیه بعد از فروپاشی امپراطوری عثمانی و حول مناطق کردنشین شمال عراق و در یک مدار ۳۳۱ کیلومتری مرزی دانست که ترکیه آن را «ولایت موصل» می‌خواند. ترکیه نوین از ۱۹۹۲م. شروع به انجام تحرکات نظامی و توسعه‌طلبی در حفاصل مرزهای خود با دو استان موصل و دهوک در عراق کرده است که با گذشت زمان آن را توسعه و گسترش داده و به انجام تجاوزات مرزی گسترده و ایجاد پایگاه‌های متعدد نظامی در شمال عراق به بهانه مبارزه با تروریسم اقدام نموده است. در طی چند سال اخیر حشدالشعبی همواره مخالف اقدامات ترکیه در این زمینه بوده و اعلام کرده است که در صورت تعدی ترکیه به پایگاه‌های خود اقدام آن‌ها را بی‌پاسخ نخواهد گذاشت. از این جهت ترکیه، حشدالشعبی را مانع بزرگی بر سر جبهه‌طلبی‌های نوعثمانی‌گری خود در عراق می‌بیند و به این مسئله

هم به‌خوبی آگاه است که در صورت تثبیت حشدالشعبی به‌عنوان یکی از اضلاع قدرت محور مقاومت، قدرت بازیگری ترک‌ها در معادلات منطقه و در تحولات عراق محدود خواهد شد. برخلاف ج.ا.ایران، ترکیه منافع و پیگیری سیاست‌های جاه‌طلبانه خود را در گرو بی‌ثباتی در عراق و در فقدان یک قدرت نظامی نیرومند قابل تعقیب می‌داند. در عین حال یکی از اهداف اصلی ترکیه از مخالفت با حشدالشعبی و تلاش جهت تضعیف آن، رقابت منطقه‌ای با ج.ا.ایران است. از آنجاکه ایران خود را ام‌القرای اسلام شیعی و نماینده اسلام ناب محمدی و توسعه‌دهنده اسلام سیاسی می‌داند؛ لذا هدف ترکیه که رقابت و در مواقع لزوم، خصومت با ایران در چارچوب هژمونی منطقه‌ای است (اخلاصی، ۱۴۰۰)؛ منافع خود را در تضعیف سازمان‌های همسو با ج.ا.ایران تعریف کرده است.

۹-۱-۱-۴. رژیم صهیونیستی

بعد از وقوع بیداری اسلامی در مناطق مختلفی از جهان اسلام و تلاش محور غربی، عبری -عربی برای به انحراف کشیدن این حرکت در قالب پدیدار شدن داعش و سیطره آن بر بخش‌های بزرگی از سرزمین سوریه و عراق، محور مقاومت اسلامی در بعد عملیاتی، انسجام سازمانی بیشتری به خود گرفت. در واقع با شکل‌گیری سایر اضلاع محور مقاومت همانند انصارالله یمن، حشدالشعبی و سایر گروه‌های هم‌راستا، شبکه بازدارندگی محور مقاومت کامل‌تر شد و رژیم صهیونیستی بیش‌ازپیش خود را در محاصره عملیاتی این شبکه تصور کرده است.

مخالفت گروه‌های شکل‌دهنده به محور مقاومت با رژیم صهیونیستی، یک مخالفت زیربنایی و دشمنی ایدئولوژیکی است و هیچ‌یک از اضلاع محور مقاومت حاضر به پذیرش و شناسایی این رژیم جعلی در جغرافیای جهان اسلام نیستند. از این‌رو در محاسبات این رژیم به هر شکل ممکن، اضلاع محور مقاومت باید تضعیف شوند. در این راستا رژیم صهیونیستی در بازه سال‌های ۲۰۱۹ تا به امروز در چندین مرحله سعی در ضربه زدن به سازمان حشدالشعبی از طریق بمباران پایگاه‌های آن در مرز سوریه و عراق، پادگان اشرف سابق و المحمداوی فعلی و حتی ترور فرماندهان آن کرده است.

هرچند به علت فقدان اراده سیاستمداران عراقی و شاید موقعیت فعلی این کشور، اراده‌ای برای پاسخگویی به این تجاوزات وجود نداشته باشد؛ اما در صورت تثبیت جایگاه حشدالشعبی در عراق و تقویت توان بازدارندگی آن، خطری جدی برای موجودیت اسرائیل در کنار سایر گروه‌های مقاومت به‌شمار خواهد آمد.

۱۰-۱-۱-۴. کشورهای عرب منطقه

به علت هم‌راستایی حشدالشعبی با محور مقاومت اسلامی، کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس همانند قطر، کویت، امارات، بحرین و... همواره سعی در تخریب حشدالشعبی داشته‌اند. به‌عنوان نمونه:

❖ معرفی این گروه به‌عنوان نسخه عراقی سپاه پاسداران ایران از طریق هجمه‌های رسانه‌ای هماهنگ‌شده؛

❖ استفاده از عنوان میلیشیا (گروه شبه‌نظامی) برای حشدالشعبی؛

❖ تخریب این گروه با بهره‌گیری از ابزار رسانه‌ای.

حتی برخی از کشورهای منطقه وجود حشدالشعبی در عراق را مانعی برای پیشبرد سیاست‌های تفرقه‌افکنانه خود می‌دانند.

۱۱-۱-۱-۴. ایالات متحده آمریکا

ایالات متحده آمریکا در عراق و منطقه غرب آسیا، با ادعای مبارزه با تروریسم و تقویت تروریست‌های سلفی-تکفیری همواره نقشی دوپهلوی و دوگانه داشته است. استراتژی این بازیگر در این منطقه، «استمرار منازعه» معطوف به مدیریت بحران بوده است. سیاست این کشور در راستای تقابل با «نقش و نفوذ رویکرد امنیت مردم پایه» قرار گرفته و به شدت در پی کنترل، نظارت و محدودسازی نقش حشدالشعبی در عراق است. از آنجایی که حشدالشعبی از لحاظ ماهیت و عملکرد، اساساً یک ساختار متعارض با رویکرد ایالات متحده به‌شمار می‌آید و به‌زعم آمریکایی‌ها، طبیعتاً در جایگاه پیشبرد اهداف ج.ا.ایران، نقش‌آفرینی می‌کند؛ از این‌رو، آمریکایی‌ها آن را دشمن و تهدید فرض می‌کنند و به دنبال محدودسازی و اضمحلال آن هستند (افشون و الله‌کرم، ۱۳۹۷: ۲۰).

نمونه‌هایی از اقدامات ایالات متحده آمریکا جهت مهار و تضعیف این سازمان عبارت‌اند از:

❖ تلاش رسانه‌ای آمریکایی‌ها در «طائفی» نشان دادن حشدالشعبی؛

❖ بدیل‌سازی برای حشدالشعبی در قالب «حشد الوطنی» در میان اهل سنت (حسن‌وند،

۱۳۹۶: ۷).

۱۲-۱-۱-۴. روسیه

روس‌ها بعد از بیداری اسلامی به‌واسطه درگیر شدن در بحران سوریه و هم‌راستایی منافع مشترک آن‌ها با گروه‌های مقاومت در مسائل منطقه‌ای و همچنین رقابت و دشمنی گروه‌های مقاومت با

رقیب دیرینه روس‌ها (ایالات متحده) در بسیاری از مسائل هم‌نوایی خاصی دارند. همکاری روسیه با حشدالشعبی از ۲۰۱۶م. و دیدار «فالح الفیاض» رهبر این گروه با «پاتروشف»، دبیر شورای امنیت روسیه آغاز شد و در همکاری‌ها پیرامون حفظ امنیت مرزهای سوریه و عراق، متبلور گردید. روس‌ها عمدتاً تأمین‌کننده تسلیحات موردنیاز حشدالشعبی در مبارزه با داعش به‌شمار می‌روند. حشدالشعبی برای دریافت جنگ‌افزارهای نوین برای دفاع در برابر حملات هوایی رژیم اسرائیل به عراق، با روس‌ها وارد مذاکره شده و دیدارهایی با مقامات روس هم از طرف هیئت این سازمان انجام شده است (گروه رصد، ۱۴۰۰: ۳).

۱۳-۱-۱-۴. اتحادیه اروپا

اتحادیه اروپا و بازیگران اصلی آن (انگلیس، فرانسه، آلمان و...) در زمره مخالفان حشدالشعبی به‌شمار می‌روند که در پی تضعیف و اضمحلال این تشکیلات از طریق فشار بر دولت عراق و دیگر راه‌های ممکن هستند؛ به‌عنوان مثال در حمله طرفداران گروه حشدالشعبی به سفارت آمریکا در دی ۱۳۹۸ در بغداد، سخنگوی اتحادیه اروپا نسبت به این حمله ابزار نگرانی و آن را محکوم کرد. شاید بتوان علت مخالفت و دشمنی اتحادیه اروپا با حشدالشعبی را در تبعیت این اتحادیه از سیاست‌های ایالات متحده و فشار لابی صهیونیسم به آن‌ها در راستای تأمین منافع اسرائیل تحلیل و تفسیر کرد.

۱۴-۱-۱-۴. گروه‌های محور مقاومت

گروه‌های تشکیل‌دهنده محور مقاومت، کشورهای زیر هستند: (۱) ج.ا.ایران، (۲) سوریه، (۳) عراق، (۴) یمن، (۵) لبنان، (۶) فلسطین، (۷) افغانستان و ...

اهداف اصلی محور مقاومت عبارت‌اند از:

- ❖ مبارزه با رژیم اسرائیل،
- ❖ پایان دادن به تسلط غرب در منطقه خاورمیانه،
- ❖ دفاع از آرمان آزادی قدس شریف.

گروه‌های عضو محور مقاومت در راه رسیدن به این اهداف با یکدیگر تعاملاتی از قبیل آموزش، همکاری، پشتیبانی و... دارند. به‌طور مثال، در تصرف بخش‌های قابل توجهی از کشورهای سوریه و عراق توسط گروه داعش، اتحاد نانوشته‌ای میان حشدالشعبی عراق با ارتش سوریه و جیش الوطنی آن برای مبارزه با تهدیدات نظامی، سیاسی و اقتصادی داعش صورت گرفت.

۲-۴. تجزیه و تحلیل نرم‌افزاری داده‌ها

بر اساس پرسش‌نامه‌های ارسالی به نخبگان مشارکت‌کننده در پژوهش، داده‌های به‌دست‌آمده در نرم‌افزار مکتور در دو قالب اثرگذاری و اثرپذیری بازیگران از یکدیگر و همچنین بازیگران با اهداف و منافع آن‌ها قرار داده شده است.

جدول شماره ۱. ماتریس اثرگذاری و اثرپذیری بین بازیگران بر اساس نظرات خبرگان

MDI	اتحادیه اروپا	روسیه	آمریکا	گروه‌های مقاومت منطقه	کشورهای عرب منطقه	رژیم صهیونیستی اسرائیل	ترکیه	عربستان سعودی	جمهوری اسلامی ایران	دولت مرکزی عراق	گروه‌های مخالف: یعنی ها-دموکرات کردستان	گروه‌های رقیب: جریان صدر	مرجعیت شیعی عراق	گروه‌های شکل‌دهنده به حشد
اتحادیه اروپا	۲	۲	۱	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
روسیه	۲	۲	۱	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
آمریکا	۱	۱	۱	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
گروه‌های مقاومت منطقه	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
کشورهای عرب منطقه	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
رژیم صهیونیستی اسرائیل	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
ترکیه	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
عربستان سعودی	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
جمهوری اسلامی ایران	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
دولت مرکزی عراق	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
گروه‌های مخالف: یعنی ها-دموکرات کردستان	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
گروه‌های رقیب: جریان صدر	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
مرجعیت شیعی عراق	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
گروه‌های شکل‌دهنده به حشد	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳

ماتریس بالا بر اساس میانگین نظرات کارشناسان تشکیل شده است که پس از شناسایی بازیگران در قالب جدولی به آن‌ها ارجاع و از آن‌ها خواسته شده است تا اثرگذاری و اثرپذیری بین بازیگران را مشخص سازند. چگونگی برآورد اعداد در این ماتریس به شرح زیر است:

- ❖ عدد صفر بدون تأثیر،
- ❖ عدد ۱ تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بسیار پایین،
- ❖ عدد ۲ تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متوسط،
- ❖ عدد ۳ تأثیرگذاری و تأثیرپذیری نسبتاً بالا،
- ❖ عدد ۴ دارای ارزش حیاتی.

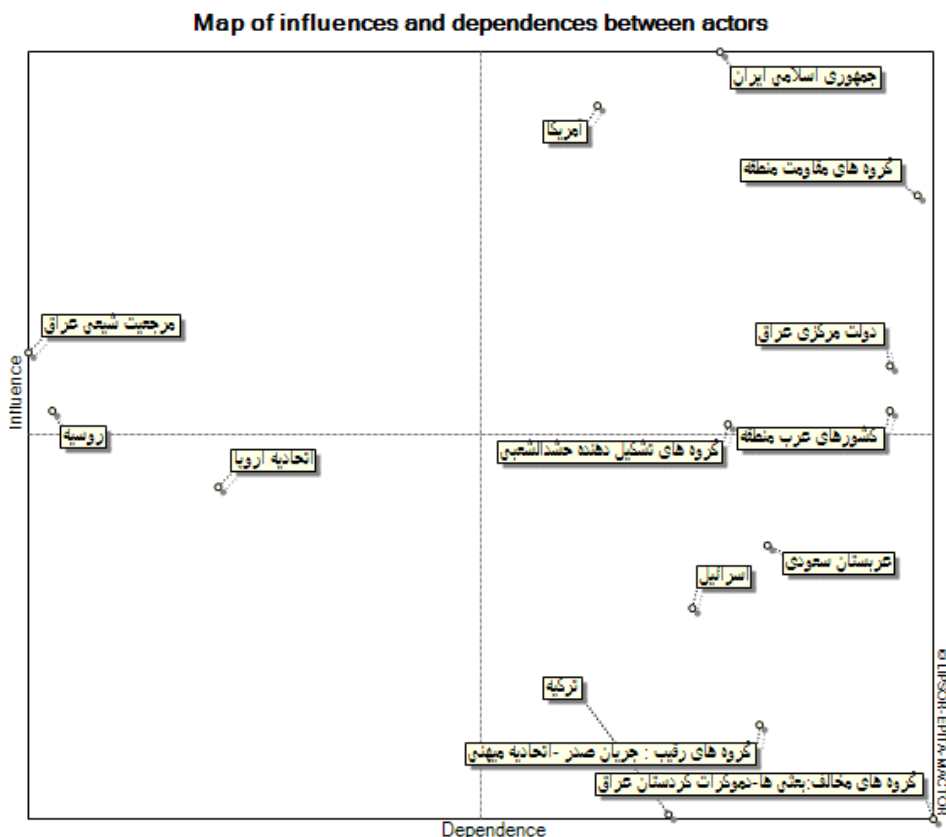
جدول شماره ۲. ماتریس بازیگر نسبت به اهداف از (+۴) تا (-۴)

تغییرات و افعال حشد	تغییر ساختار حشد و ادغام در نیروهای مسلح	تقویت و گسترش حشدالشعبی	MAO ۲
-۳	-۲	۴	گروه های شکل دهنده به حشد
-۳	۱	۳	مرجعیت شیعی عراق
۴	۴	-۴	گروه های رقیب: صدر-اتحادیه میهنی
۴	۴	-۴	گروه های مخالف: بعضی ها-دموکرات کردستان
۰	۴	۰	دولت مرکزی عراق
-۴	۰	۴	جمهوری اسلامی ایران
۴	۴	-۴	عربستان سعودی
۴	۴	-۲	ترکیه
۴	۴	-۴	اسرائیل
۴	۴	-۴	کشورهای عرب منطقه
-۴	۰	۴	گروه های مقاومت منطقه
۴	۴	-۴	آمریکا
-۲	۰	۳	روسیه
۴	۴	-۴	اتحادیه اروپا

© LPSOR EPTA MACTOR

در این ماتریس، اصرار هر یک از بازیگران بر اساس نظر خبرگان بر اهداف سه‌گانه زیر نشان داده شده است:

- ❖ تقویت و گسترش حشدالشعبی،
 - ❖ تغییر ساختار، ماهیت و ادغام حشدالشعبی در نیروهای رسمی،
 - ❖ انحلال و اضمحلال حشدالشعبی.
- همچنین در این ماتریس مثبت و منفی بودن اعداد به شرح زیر است:
- ❖ اعداد مثبت: اصرار بر تحقق اهداف،
 - ❖ اعداد منفی: نگاه منفی آن بازیگر برای تحقق هدف.
 - ❖ عدد صفر: دیدگاه خنثی در خصوص هدف مدنظر از دیدگاه بازیگر.

شکل شماره ۱. اثرگذاری و اثرپذیری بین بازیگران شکل دهنده به حشدالشعبی

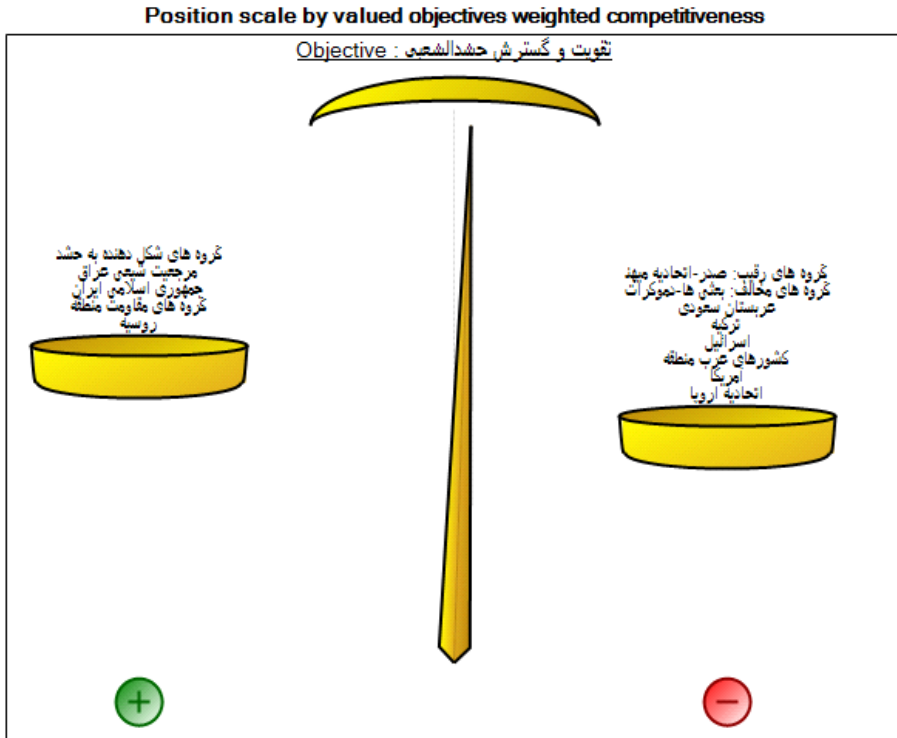
تحلیل داده‌های شکل (۱) نشان می‌دهد بازیگران تأثیرگذار شکل دهنده به آینده حشدالشعبی

عبارت‌اند از:

- ❖ ج.ا.ایران،
- ❖ ایالات متحده آمریکا،
- ❖ گروه‌های مقاومت منطقه،
- ❖ دولت مرکزی عراق،
- ❖ مرجعیت شیعی عراق.

بازیگرانی همانند اتحادیه اروپا و ترکیه، بازیگران نسبتاً مستقل و کشورهای عرب منطقه، رژیم اسرائیل و گروه‌های مخالف و رقیب، بازیگران اثرپذیر به‌شمار می‌روند. در خصوص آینده حشدالشعبی، اهداف و موقعیت هر یک از بازیگران نسبت به آینده حشدالشعبی به دو صورت موافق

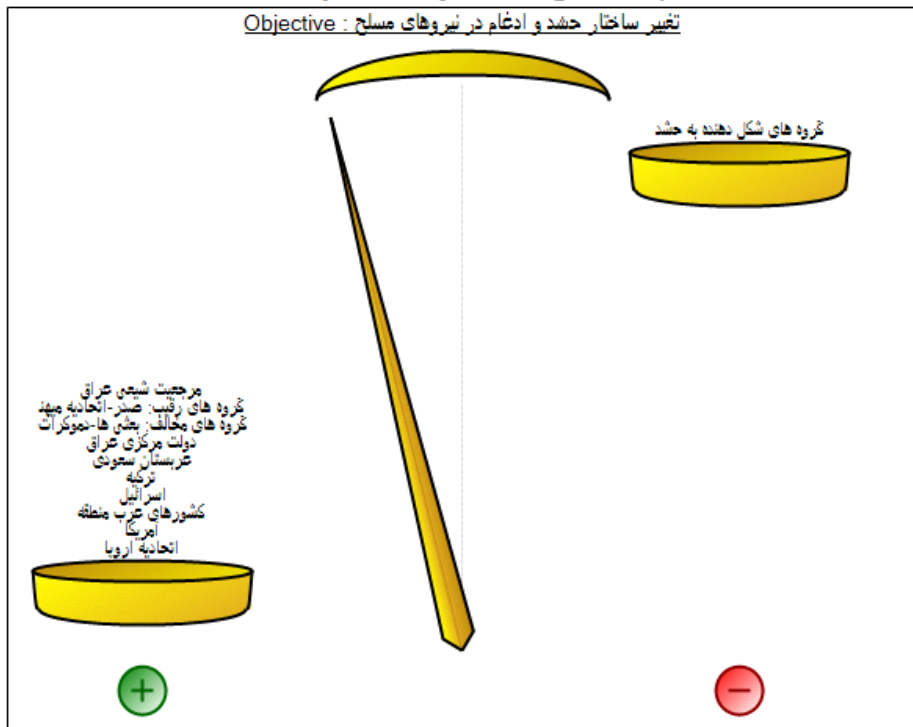
و مخالف دیده می‌شود. بازیگرانی که نسبت به اهداف تعیین‌شده، دارای نظر موافق هستند در نمودار با علامت مثبت سبزرنگ و بازیگرانی که با اهداف تعیین‌شده، مخالف هستند، در هریک از نمودارها با علامت منفی قرمز رنگ دیده می‌شوند. همچنین نرم‌افزار مکتور پس از وزن‌سنجی بازیگران در خصوص اهداف، کلیت وزن‌سنجی هدف با توجه به نظر مجموع بازیگران را نشان می‌دهد.

شکل شماره ۲. ارزیابی نقش بازیگران در خصوص تقویت و گسترش حشدالشعبی

اطلاعات به‌دست‌آمده از مقیاس موقعیت بر اساس اهداف باارزش رقابت وزنی- هدف بازیگران نشان می‌دهد که؛ وزن مخالفان تقویت و گسترش حشدالشعبی به‌مراتب بیشتر از موافقان است. در واقع اکثر قریب به‌اتفاق بازیگران مؤثر بر آینده حشدالشعبی، در صحنه عملیاتی با تقویت و گسترش آن مخالف هستند.

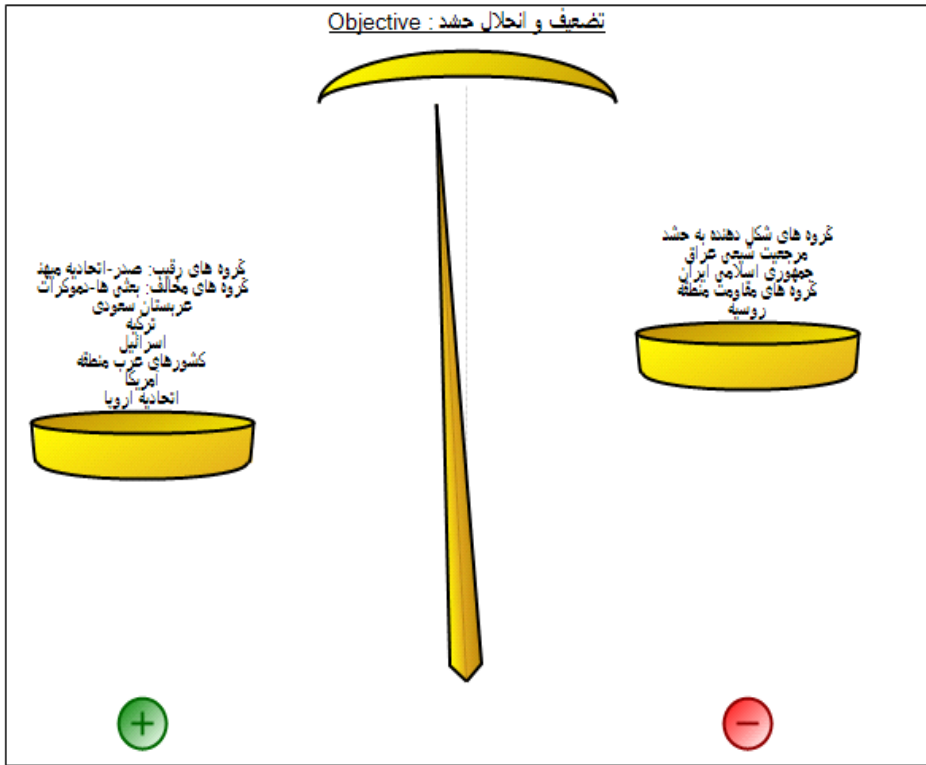
Position scale by valued objectives weighted competitiveness

شکل شماره ۳. ارزیابی نقش بازیگران در تغییر ساختار و ماهیت حشدالشعبی (ادغام در نیروهای رسمی) اطلاعات این شکل بیانگر آن است که وزن موافقان ادغام حشدالشعبی بر اساس کنشگری بازیگران مؤثر بر آینده این سازمان در عراق، از مخالفان ادغام بیشتر است. در واقع بازیگران موافق با بهره‌گیری از ادغام حشدالشعبی به دنبال کنترل و محدود کردن آن هستند. بازیگرانی همانند ج.ا.ایران و روسیه در خصوص این هدف رویکرد خنثی در سیاست‌های اعلامی خود دارند؛ گرچه ممکن است سیاست‌های عملی آن‌ها در خصوص این هدف متفاوت باشد.

در شکل (۴)، منافع بلوک قدرت مقابل جریان حشدالشعبی در عراق در تضعیف و انحلال آن است؛ چراکه وجود این سازمان و تثبیت و پایداری آن بر اساس الگوی امنیت مردم پایه- که به الگوی پایدار تأمین امنیت در عراق منجر می‌شود- برخلاف منافع آن‌ها است. از آنجایی‌که حشدالشعبی به‌عنوان یکی از اضلاع محور مقاومت نقش‌آفرینی می‌کند، به‌شدت مورد مخالفت این بازیگران قرار گرفته است و با اتخاذ سیاست‌های خاص خود سعی در تضعیف و زوال آن دارند. بازیگران دیگری همانند ج.ا.ایران، گروه‌های مقاومت، مرجعیت شیعی و تا حدودی روسیه که بلوک موافق حشدالشعبی را تشکیل می‌دهند، بیشترین واگرایی با این هدف را دارند.

Position scale by valued objectives weighted competitiveness

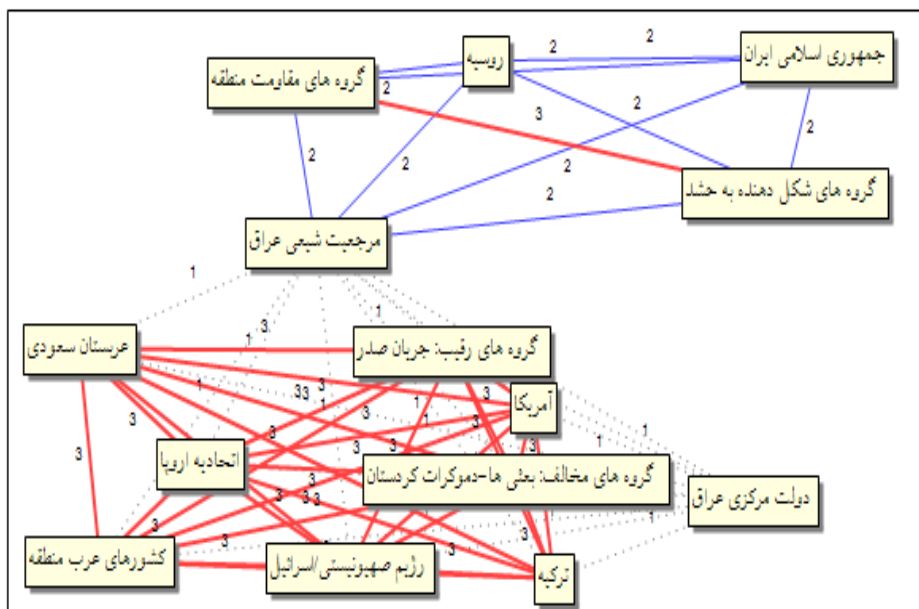

شکل شماره ۴. ارزیابی نقش بازیگران در انحلال و اضمحلال حشدالشعبی

در شکل (۵)، ماتریس ارزش و وزن همگرایی بین بازیگران نشان داده شده است. رنگ قرمز،

شدت همگرایی‌ها در بالاترین حد ممکن را نشان می‌دهد.

Graph of order \ convergences between actors

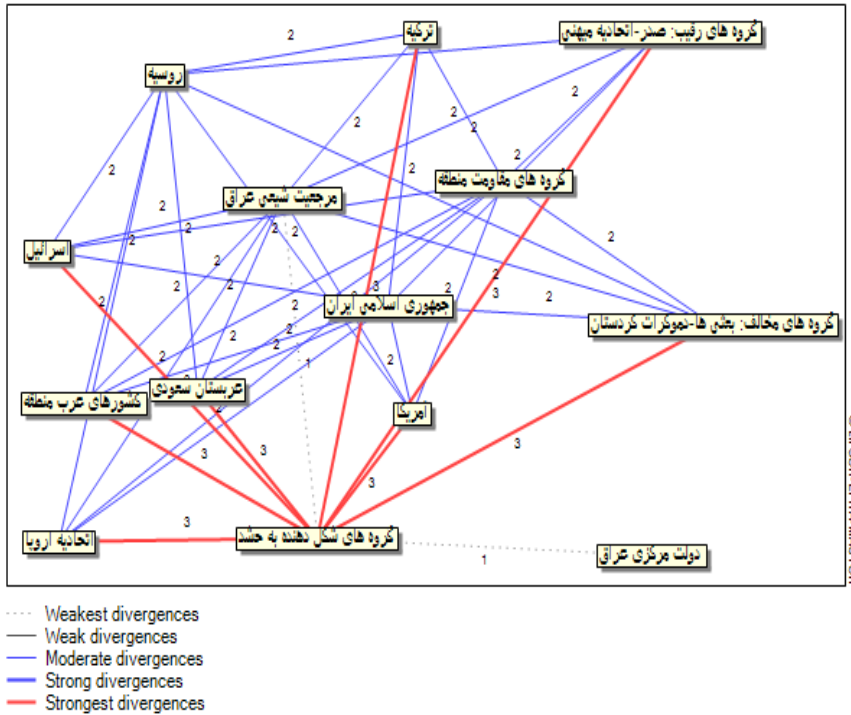

- Weakest convergences
- Weak convergences
- Moderate convergences
- Strong convergences
- Strongest convergences

شکل شماره ۵. گرافیک ارزیابی همگرایی بین بازیگران به صورت شبکه‌ای

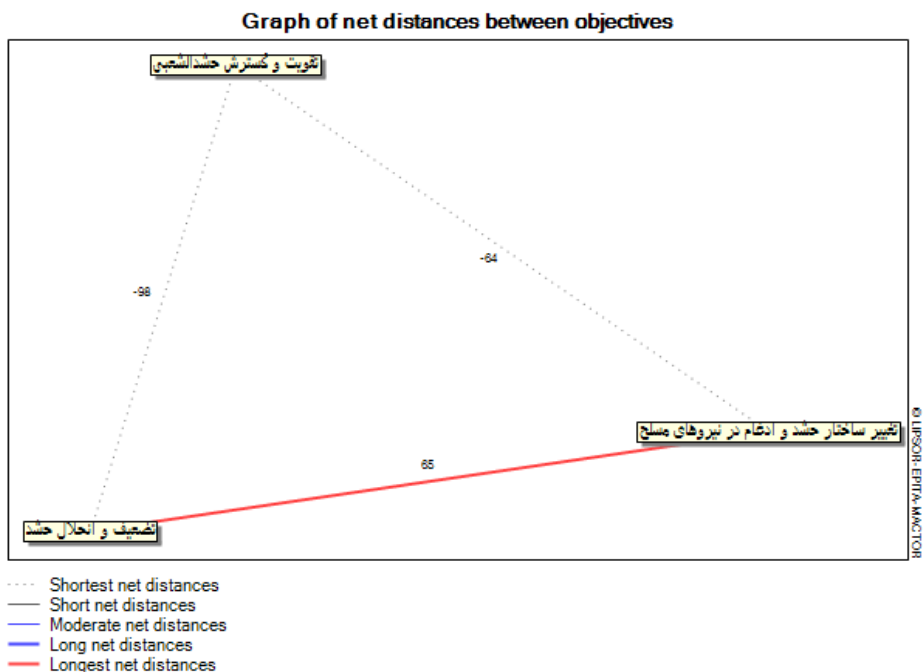
شدت واگرایی در بین بازیگران در شکل (۶) نمایش داده شده است. در این نمودار بین بازیگرانی همانند رژیم اسرائیل، ترکیه، اتحادیه اروپا، عربستان، گروه‌های مخالف، آمریکا، کشورهای عرب منطقه و گروه‌های رقیب با دیگر بازیگران همانند ج.ا.ایران، گروه‌های مقاومت منطقه، روسیه و مرجعیت شیعی عراق بر سر دستیابی به اهداف منظور شده، واگرایی وجود دارد. در واقع، این نمودار بیانگر تضاد منافی است که هر یک از بلوک‌های قدرت بر سر آینده حشدالشعبی با همدیگر دارند.

Graph of order 1 divergences between actors

شکل شماره ۶. گرافیک شدت واگرایی بین بازیگران

بر اساس داده‌های به‌دست‌آمده از نرم‌افزار مکتور و ارزیابی اشتراک اهداف سه‌گانه در این نرم‌افزار که برای شناسایی ائتلاف‌های بالقوه با محاسبه همگرایی‌ها و واگرایی‌ها به‌کار می‌رود (شکل شماره ۷) بیانگر آن است که؛ توافق نسبتاً جمعی میان ذهنیت بازیگران برای ادغام حشدالشعبی وجود دارد. به‌عبارت‌دیگر، بین سه هدف تعیین‌شده که به‌عنوان سناریوهای آینده حشدالشعبی وجود دارد، نزدیک‌ترین هدف بازیگران، ادغام حشدالشعبی در نیروهای مسلح رسمی عراق است و بعد از آن، وزن بازیگران تأثیرگذار بر آینده حشدالشعبی، تضعیف و انحلال است؛ البته بازیگرانی هستند که با انحلال این سازمان مخالف هستند و از وزن قابل‌توجهی هم برخوردارند. درنهایت تقویت و گسترش حشدالشعبی است که با توجه به ساختار و اهداف بازیگران به نظر می‌رسد فعلاً شرایط تحقق امکان آن وجود ندارد و یا در شرایط فعلی عراق دشوار به نظر می‌رسد.

شکل شماره ۷. گرافیک ارزیابی اهداف نزدیک بازیگران

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

۵-۱. نتیجه‌گیری

پژوهش پیش‌رو با بهره‌گیری از رویکرد آینده‌پژوهی و روش تحلیل ساختار و منافع بازیگران و نرم‌افزار مکتور در پی پاسخگویی به این پرسش بود که؛ بر اساس همگرایی و واگرایی بین بازیگران تأثیرگذار بر آینده حشدالشعبی چه سناریوهایی را می‌توان برای این تشکیلات در آینده سیاسی عراق ترسیم کرد؟

نتایج تحلیلی به‌دست‌آمده بیانگر آن است:

(۱) این تشکیلات مسیر دشواری جهت تثبیت موقعیت خود در آینده عراق پیش‌رو خواهد داشت. یکی از دلایل این دشواری، اختلافات و تفرقه میان گروه‌های شکل‌دهنده حشدالشعبی و شیعیان عراقی در قالب جریان‌های رقیب همانند جریان صدر با سایر گروه-های شکل‌دهنده به این تشکیلات است که راه را برای فشار سایر بازیگران داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی برای تغییر ساختار و حتی تضعیف و انحلال آن، هموار می‌کند. با توجه به

وضعیت خاص سیاست‌ورزی در عراق، نگاه طایفه‌گرایانه به مسائل در میان قومیت‌های عراقی و عدم تعریف جایگاه مناسب قانونی برای این تشکیلات (با توجه به بی‌رغبتی حشدالشعبی در جهت محدود شدن به اجرای فرمان‌های نخست‌وزیری برای سازماندهی) موقعیت این تشکیلات در عراق یک موقعیت متزلزل در محور مقاومت است.

(۲) ممکن‌ترین سناریو برای آینده حشدالشعبی - با توجه به اجماع نسبی بازیگران مؤثر بر آینده این تشکیلات - تغییر ساختار این تشکیلات و ادغام در نیروهای مسلح رسمی عراق است. این ایده در میان بازیگران داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی طرفدارانی دارد و به نظر می‌رسد کم‌هزینه‌ترین راه‌حل ممکن برای بقای حشدالشعبی در سپهر آینده عراق همین سناریو باشد. سناریوی محتمل، تضعیف و انحلال حشدالشعبی است که فشار وزنی بازیگران بلوک مخالف حشد بعد از سناریوی اول بر این مسئله متمرکز شده است؛ اما با توجه به تنوع و تعدد گروه‌های شکل‌دهنده به این سازمان و حمایت‌های مرجعیت و وزن بازیگران موافق حشدالشعبی، به نظر می‌رسد امکان تضعیف و انحلال این سازمان به سرعتی که طرفداران این ایده مدنظر دارند، امکان‌پذیر نیست؛ زیرا تجربه تاریخی ناامنی و اشغال و دستاوردهای این تشکیلات در طی چند سال اخیر، یک مانع مهم برای تضعیف و انحلال این تشکیلات نزد افکار عمومی مردم عراق است.

به دلایل زیر تحقق تقویت و گسترش حشدالشعبی (به‌عنوان سناریوی مطلوب) در شرایط فعلی امری دشوار به نظر می‌رسد:

- ❖ وضعیت داخلی عراق به‌ویژه افکار عمومی،
- ❖ کم‌رنگ شدن تهدید تروریسم سلفی-تکفیری،
- ❖ از دست دادن اکثریت پارلمان در انتخابات گذشته،
- ❖ جناح‌بندی‌های سیاسی و مذهبی درون حشدالشعبی،
- ❖ وزن قدرت‌های مخالف این تشکیلات.

۲-۵. پیشنهادها

الف. راه ثبات و پایداری تشکیلات حشدالشعبی و تداوم وجودی آن در آینده که می‌تواند از حساسیت بازیگران داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی بر این تشکیلات بکاهد، ادغام آن در نیروهای رسمی مسلح عراق است. در شرایطی که فشار وزنی بازیگران داخلی و خارجی بر تعیین تکلیف

حشدالشعبی قرار گیرد؛ به نظر می‌رسد این تشکیلات در آینده نه‌چندان دور به این درک مهم نائل آید که فرایند پذیرش و ادغام در دولت‌های همسو با منافع این تشکیلات که در عراق بر سر کار می‌آیند می‌تواند منافع و خواسته‌های حداکثری آن‌ها را تأمین کند و به‌صورت هوشمندانه‌ای خود را به‌عنوان یکی از اضلاع نیروهای رسمی مسلح عراق با آزادی عمل مناسب، طبق قانون، تعریف نماید. لازم است در دولت‌های موافق با حشدالشعبی این راهبرد همراه با تدبیر مناسب پیگیری شود.

ب. ایفای نقش فعالانه حشدالشعبی در جهت بقا در میان منافع متضاد بازیگران داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی در شرایط فعلی نیازمند الزامات زیر است.

❖ **اول)** تقویت گفتمانی این تشکیلات جهت جلوگیری از استحاله آن در آینده در چارچوب محور مقاومت: حشدالشعبی در جهت تبیین ایفای نقش کلیدی خود در معادلات آینده عراق، با تأکید ویژه بر نظریه دفاع و امنیت مردم پایه می‌تواند قدرت اقتناعی مناسبی برای افکار عمومی داخل عراق و عرصه سیاست‌ورزی در میان گروه‌های سیاسی کشور عراق باشد.

❖ **دوم)** بازتعریف کارویژه‌های عملیاتی تشکیلات حشدالشعبی: بدین معنی که بازنگری در مأموریت حشدالشعبی و هدایت سرمایه‌های مادی و معنوی آن به سمت حشد سازندگی - با توجه به نیاز عراق به بازسازی زیربنایی و اقتصادی - می‌تواند یک راهکار اساسی در این زمینه تلقی شود که خود موجب کاهش حساسیت‌ها و تمرکز ویژه بازیگران واگرا با منافع حشدالشعبی در درون و بیرون از عراق بر این تشکیلات می‌شود.

منابع

الف- فارسی

- احمدی، ژیلا (۱۳۹۷). «*موافقان و مخالفان حشدالشعبی در عراق و آینده آن*»، ۱۳ شهریور، سایت مرکز بین‌المللی مطالعات صلح، قابل دسترسی در: <http://peace-ipsc.org/fa/>.
- اخلاصی، ابراهیم (۱۴۰۰). «*اهداف پنهان ترکیه در شمال عراق*»، ۷ آبان، سایت مرکز بین‌المللی مطالعات صلح، قابل دسترسی در: <http://peace-ipsc.org/fa/>.
- افشون، تورج؛ اله‌کرم، عبدالحسین (۱۳۹۷). «مقایسه رویکرد امنیتی آمریکا و حشدالشعبی در عراق، عملکرد و چشم‌انداز»، *فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل*، ۱۱ (۴۲)، ۷۲-۴۱.
 - آزاد، امیرحامد (۱۳۹۴). «الگوی مطلوب در عراق حشدالشعبی و آسیب‌پذیری‌های آن»، *نشریه مطالعات راهبردی جهان اسلام*، ۱۶ (۴)، ۸۰-۵۱.
 - آزاد، امیرحامد (۱۳۹۵). *سایه‌روشن حشدالشعبی*، تهران: مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور.
 - آزاد، امیرحامد (۱۳۹۹). «الگوی تشکیل و تحدید حشدالشعبی در عراق»، *فصلنامه سیاست جهانی*، ۹ (۳)، ۱۰۲-۷۹.
 - بل، وندل (۲۰۰۳). *مبانی آینده‌پژوهی: تاریخچه، اهداف و دانش*، مترجم مصطفی تقوی و محسن محقق، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
 - حسن‌وند، مظفر (۱۳۹۶). «*چرا آمریکا در پی تضعیف حشدالشعبی است*»، اندیشکده راهبردی تبیین.
 - ستوده، محمد؛ بدرآبادی، همت (۱۳۹۸). «بررسی ابعاد بی‌ثباتی سیاسی در عراق جدید»، *فصلنامه علوم سیاسی*، ۲۱ (۸۴)، ۹۲-۶۳.
 - شعیب، بهمن (۱۴۰۰). «محور مقاومت و امنیت منطقه‌ای مردم پایه در غرب آسیا»، *فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام*، ۲۲ (۸۷)، ۵۴-۳۳.
 - عالیشاهی، عبدالرضا؛ فروزان، یونس؛ و مسعودنیا، حسین (۱۳۹۸). «ویژگی‌های پان‌شیعیسم جریان صدر در عراق پس‌داعش»، *پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل*، ۷ (۲)، ۲۱۶-۱۹۳.
 - عنایت‌الله، سهیل (۲۰۰۷). *پرسش از آینده روش‌ها و ابزارهای تحول سازمانی و اجتماعی*، تهران: مرکز آینده‌پژوهی علوم و صنایع دفاعی.
 - گروه رصد (۱۴۰۰). «*روابط روسیه با گروه‌های مقاومت*»، قابل دسترسی در: Tabyincenter.ir.

- گلن، جروم سی؛ گوردن، تئودرجی (۱۳۹۴). *مرجع شناسی آینده‌پژوهی*، ترجمه ابودر سیفی کلسان، تهران: انتشارات فرهیختگان دانشگاه علوم پزشکی بقیه‌الله.
 - گوهری‌مقدم، ابودر؛ عرب، محمدرضا (۱۳۹۷). «جایگاه حشدالشعبی در امنیت ملی عراق و نحوه بازنمایی رسانه‌های غربی و عربی از آن»، *پژوهشنامه رسانه بین‌الملل*، ۳ (۳)، ۱۵۱-۱۷۶.
 - نیاکویی، سید امیر؛ پیرمحمدی، سعید (۱۴۰۰). «روند بازیگری و کنش عملیاتی حشدالشعبی در عراق (۲۰۱۴-۲۰۰۱)»، *فصلنامه روابط خارجی*، ۱۳ (۳)، ۵۷۱-۵۹۵.
- ب- عربی**
- عدنان عزیز، احمد (۲۰۱۶). «دور الحشدالشعبی فی تعزيز الوحدة الوطنیه»، *فصلیه فکریه حوار الفكر*، السنه الحلديه عشر، ۳۶-۳۷.

پ- انگلیسی

- Baghdad, h. (2108). “Muqtada Al-Sadra Request Popular Mobilizathion Forcec to Avoid Politics and Electhion”, access In: *al-Hayat news*.
- Seifalddin, A. (2018). “62 Military Officers are Candidates for the 2018 Electhion”, *new alarabi*, access in: <https://www.alaraby.Co.uk/politics>.